

Hogyan kezdődnek el a forradalmak?

L'Humanité, 1921. augusztus 6.

Kétkedő barátom, aki realistának tartja magát, mosolyogva így fordul hozzám: „Rosszul áll a forradalom szénája! A munkáserek szétforgácsoltsága egyre nagyobb. Lám, Moszkva a vizsály magvait hinti el a forradalmi szakszervezetek tagjai között. Nincs hát még itt az idő...”

Erre azt felelem neki: „A forradalmak nem a vezetők művei. Nem lehet úgy forradalmat csinálni, ahogy egy felkelést készítenek elő. A forradalmak teljesen önállóan törnek ki. Kiszámíthatatlanságuk minden előrejelzést összezavar. A vezetők csupán akkor lépnek színre, s csakis akkor fejtik ki hatásukat a forradalomra, amikor az már kirobbant. Példa erre a francia forradalom és az orosz forradalom.

1789-ben Franciaországban nem voltak se pártok, se újságok. Összeesküvésnek, szervezkedésnek nyoma sem volt. Később néhány reakcionárius történész mégis ennek ellenkezőjét állította. Augustin Cochin,² aki átvette a jezsuita Barruel³ által megfogalmazott összeesküvés régi tézisé, a '89-es burgundiai választási kampányról szóló tanulmányában be kellett vallja, hogy a bizonyítékok hiányoznak ehhez.

Joseph de Maistre⁴ is kénytelen volt tisztára mosni a felvilágosult szabadkőműveseket a vád alól, hogy titkos páholyaik mélyén ők tervelték ki a robbanást.

Tényleg nehéz lenne megérteni, hogyan lett volna képes néhány ezer szabadkőműves, akik többsége a kiváltságos osztályokhoz tartozott, mozgásba hozni *jacquerie*-k megszámlálhatatlan sokaságát, amelyek a Rendi Gyűlés összehívásának másnapján, váratlanul robbantak ki az ország majd minden pontján. Elég elolvasni a királyi ügynökök, intendánsok és tartományi kormányzók levelezését ahhoz, hogy fölmérjük ama ellenállhatatlan mozgalom páratlan ösztönösségét, amely rémülettel és a tehetetlenség érzésével töltötte el őket. A kastélyokat ostromló parasztcsapatok vagy a vámhivatalokra és a községházakra

támadó iparos tömegek élén álló népvezérek ismeretlen emberek voltak, akiknek még a nevüket se tudjuk. Valóban, spontán kirobbant anarchiáról volt tehát szó, ahogyan arra Taine⁵ rámutatott.

Az orosz forradalom sem kezdődött másként 1917-ben. A bolsevik vezetők, akik néhány hónap elteltével a forradalmat irányították, börtönben voltak külföldön. Lenin Svájcban követte nyomon az eseményeket. Nem a Duma kadétjai adtak jelet a zavargások kitöréséhez. Az események meglepték és rémülettel töltötték el őket. A Duma kénytelen volt tudomásul venni a kész tényeket. Az első szovjetek vezetői, amelyekben munkások és katonák fraternizáltak egymással, éppoly ismeretlenek voltak, mint azok a parasztok, akik Provence-ban, Bretagne-ban, Elzászban, Dauphinéban s tíz másik tartományban lázadtak föl, 1789 januárjától júliusáig. A később föltűnt forradalmárokat meglepte, hogy a rombolás mily könnyen végbement.

A dolgok logikusan következnek egymásból. A vezetők, éppen amiatt, mert vezetők, tisztában vannak felelősségükkel. Mielőtt cselekednének, gondolkodnak. Semmit nem akarnak a véletlenre bízni. Félnek a kudarcoktól. Bátorságukra nyomasztón hat a kiszámíthatatlan jövő. 1792 áprilisában, alig pár hónappal a trónt megdőntő augusztus tizedike előtt, az elbizonytalanodott Marat sem hitt a sikerben.

Ami a forradalmat jellemzi és megkülönbözteti a lázadástól, az a mindent magával sodró anarchikus lelkesedés. A lázadás csupán egy párt híveit állítja csatasorba. A forradalom a szervezetlen tömegeket hozza mozgásba. A felkelés napját előre kitűzik. A forradalmi robbanás időpontját senki sem képes megjósolni.

De ez nem azt jelenti, hogy ne lehetne fölismerni a biztos jeleit annak, hogy közeleg az idő. Midőn a kiváltságos osztályokban is kéréség támad előjogaikkal kapcsolatban, és sűrűn váltogatják az engedményeket s az erőhatalom megnyilvánulásait, amikor nem képesek már gyógyírt találni az állam bajaira; másfelől, amikor a tömegek, amelyek ellenőrzése immár kicsúszott a kezükből, kollektíven fejezik ki elégedetlenségüket, s az agitáció járványszerűvé válik, amikor tehát a nép többé már nem hajlandó engedelmeskedni, a külső megfigyelő föllálíthatja diagnózisát.

Hogy a lázadást forradalom kövesse, elengedhetetlen, hogy a fönnálló rend már csak undort és gyűlöletet keltsen a nép többségében. E lélektani tényezőnek döntő szerepe van. Nem számít, hogy az elégedetlenséget, a fölkelés lelkét, különböző s gyakran ellentétes okok váltják ki, miként ez a Franciaországban 1789-ben történt. A lényeg,

hogy az elégedetlenség egészen addig a pontig nőjön, amíg előhívja a tömegekben a bármi áron való változás iránti vágyat.

A kollektív szenvedélyben, amelyből a forradalmak táplálkoznak, ugyanannyi a bosszúsomj és a romboló gyűlölet, mint a pozitív gondolat. A francia parasztok, akik a Nagy Félelem⁶ időszakát elindították, jól tudták, hogy mit *nem* akarnak. Nem akartak többé dézsmát, robotot, karhatalmat, adókat stb. Azt már nem annyira tudták, hogy az utált rendszer helyébe mi kerüljön. Jaurès ezt a fejekben kavargó sötét indulatot vette észre, midőn egy helyen a gyűlölet termékenységről ír.

Kételkedő barátom, amikor a forradalmárok megosztottságából merít indokokat ahhoz, hogy *sine die* elnapolja reményei beteljesedésének napját, érveivel a történelmen kívül helyezkedik.

A névtelen tömegek tartják kezükben sorsukat. Nem tehetünk semmit nélkülük, s még kevésbé ellenük. Azok a kormányok vagy pártok, amelyek erőszakot próbálnak tenni rajtuk, kudarcot vallanak.

Fordítói jegyzetek

- ¹ Albert Mathiez (1874–1932) a francia polgári forradalom történész-kutatója, az *Annales historiques de la Révolution française* c. történettudományi folyóirat alapítója (1908). Fő műve: *La Révolution française I–III*. Párizs, Librairie Armand Colin, 1922–1927. I. *La Chute de la royauté (1787–1792)*; II. *La Gironde et la Montagne*; III. *La Terreur*. Legújabb kiadása (egy kötetben): *La Révolution française*. Préface de Yannick Bosc et Florence Gauthier. Párizs, Éditions Bartillat, 2012. Magyarul: *A francia forradalom*. (Fordította: Mihályi Gábor.) Budapest, Bibliotheca Könyvkiadó, 1957. Mathiez a francia forradalom „jakobinus-marxista” historiográfiai irányzatának első nagy alakja, akit Georges Lefebvre-től, Albert Soboulon át Michel Vovelle-ig számos kiemelkedő történész mesterének tekintett. Ennek megfelelően, az 1960-as évek közepén főöltűnt ún. *revizionista* irányzat, élén François Furet-vel (1927–1997), kritikáját – kortársán, Soboulon kívül – főként szintén Mathiez munkásságával szemben fogalmazta meg.
- ² Augustin Cochin (1876–1916) katolikus, mérsékelt liberális történész, szociológus. Szerinte a forradalom nem ösztönös népi mozgalom eredménye, hanem államcsíny (puccs) volt, amelyet a „gondolkodó társaságok”-ban (*sociétés de pensée*), vagyis az angol mintára a XVIII. század közepétől létrejött klubokban, szalonokban, olvasókörokbén, akadémiákban, szabadkőműves páholyokban stb. készítették elő. Hivatkozott műve: *La campagne électorale de 1789 en Bourgogne*, Párizs, H. Champion, 1904.
- ³ Augustin Baruel (1741–1820), jezsuita pap, esszéíró, publicista. Írásaiban amellett érvelt, hogy a forradalom nem a tömegek spontán lázadása, hanem a szabadkőműves páholyokban és klubokban (főként a jakobinus klubban) folytatott hosszas szervezkedés nyomán tört ki, annak érdekében, hogy a liberális burzsoázia ma-

gához ragadja a hatalmat. *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme* c. négykötetes, több nyelvre lefordított művében, amely 1797–1799 között jelent meg, a forradalmat keresztényellenes cselekménynek állítja be, amelyet a filozófusok, a szabadkőművesek és a zsidók gerjesztettek.

- ⁴ Joseph de Maistre (1753–1821), savoyai arisztokrata, író, politikus (1803-tól 1816-ig Savoya, majd a Szárd-Piemonti Királyság szentpétervári nagykövete), szélsőségesen konzervatív politikai eszméiről nevezetes filozófus, a francia forradalom egyik legmegátalkodottabb ellensége, Edmund Burke mellett a modern konzervatív gondolkodás egyik előfutára.
- ⁵ Hyppolite Taine (1828–893), történész, kritikus, bölcselelő, a modern irodalomtörténet egyik megalapozója. Fő műve a *Les Origines de la France contemporaine* c. hatkötetes, közel kétezer oldalas monográfia (legújabb kiadása: Párizs, Robert Laffont, 2011, Jean-Paul Cointet előszavával).
- ⁶ *Nagy Félelem/Grande Peur*: a francia forradalom történetében az 1789. július 20. és augusztus 6. közötti időszak elnevezése, amikor a parasztok a Párizsból érkezett hírek – köztük a Bastille bevételének híre – és *rémhírek* hatására – miszerint az arisztokrácia összeesküvést készít elő és rablóbandákat toboroz, hogy felélessék a parasztok még éretlen gabonáját, s megsemmisítsék a termést – fegyvert ragadtak, csapatokba szerveződtek, hogy megvédjék magukat a csupán képzelet szülte rablóbandákkal szemben. A pániktól feltüzelt parasztok ezután (néhány földrajzi régió kivételével: Elzász, Languedoc és Bretagne nagy része) országszerte ostrom alá vették, elfoglalták és kifosztották a főúri kastélyokat és apátságokat, elégették a levéltárakat, a *terrier*-ket (földkatasztereket) és a feudális szolgáltatásokról szóló szerződéseket. A Nemzetgyűlés augusztus 4. éjszakáján nagyrészt a Nagy Félelem hatására hozta meg döntéseit valamennyi nemesi, feudális kiváltság eltörléséről. A Nagy Félelemről lásd főleg: Georges Lefebvre: *La grande peur de 1789*, Párizs, Armand Colin, 1914 (1932).

(Fordította: Lugosi Győző)